

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پژوهشکده زبان‌شناسی
گروه زبان‌شناسی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان‌شناسی همگانی

بررسی رشد گفتمان نوشتاری کودکان ۹ تا ۱۲ ساله فارسی‌زبان بر مبنای کاربرد

ابزارهای انسجام: رویکردی نقش‌گرا

استاد راهنما:

سرکار خانم دکتر آتوسا رستم بیک تفرشی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر مصطفی عاصی

پژوهشگر:

امین حاجی رضایی

شهریور ماه ۱۳۹۴

تقدیم به همسر عزیزم.

سپاسگزاری

بر خود واجب می‌دانم تشکر ویژه‌ای داشته باشم از از کسانی که مرا در راه رسیدن به اهدافم در راه تحصیل علم و دانش هدایت کردند.

قدردانی می‌کنم از استاد راهنمای بزرگووارم سرکار خانم دکتر آتوسا رستم بیک که مرا از دریای اندیشه و علم خود بهره‌مند کردند؛ البته علاوه بر راهنمایی‌های بسیار ایشان در عرصه‌ی علم و دانش، در مسیر زندگی نیز از ایشان آموختم.

استاد مشاور گرانقدرم جناب آقای دکتر مصطفی عاصی سپاسگزارم که به من اجازه دادید به عنوان شاگردتان از دقت نظرتان در پیشبرد این رساله بهره‌مند شوم و بخشی از ساعات گران‌بهای خویش را صرف هدایت و ارائه راهکار نمودید و راهنمایی‌م کردید صمیمانه سپاسگزارم.

از سرکار خانم دکتر آزیتا افراشی که قبول زحمت فرمودند و داوری این رساله را به عهده گرفتند و با نظرات ارزشمند خود موجب ارتقای سطح کیفی این پژوهش شده‌اند، کمال تشکر و امتنان را دارم.

همچنین از استادانم جناب آقای دکتر محمد دبیر مقدم، جناب آقای یحیی مدرسی، جناب آقای دکتر احمد رضانی، جناب آقای دکتر حسین صافی، سرکار خانم دکتر نعمت‌زاده کمال تشکر را دارم. اساتید و بزرگواران، یادتان و نامتان تا ابد در صفحه‌ی ذهنم ماندگار است.

از همسرم مهسا پهلوان زاده که همواره امید و انگیزه من بود سپاسگزارم.

در نهایت قدر شناس پدر و مادر هستم.

سپاسگزارم از تمام کسانی که پر پرواز من بودند.

=

چکیده فارسی

هدف: پژوهش حاضر، با هدف بررسی رشد گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان در سه پایه چهارم، پنجم و ششم ابتدایی (در محدوده سنی ۹ تا دوازده سال) به بررسی و تحلیل کاربرد انواع ابزار انسجام (دستوری و واژگانی) در چارچوب دستور نقش‌گرای نظام‌مند هلیدی و متیسون (۲۰۰۴) و میانگین طول پاره‌گفتار در روایت‌های نوشتاری این دانش‌آموزان می‌پردازد. **روش:** گردآوری داده‌ها به شیوه میدانی و تحلیل با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است. نمونه آماری مورد بررسی ۴۵ دانش‌آموز پسر شهر تهران بودند که در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم ابتدایی مدرسه دولتی مشغول به تحصیل بودند و پس از در نظر گرفتن معیارهایی از قبیل عدم ابتلا به اختلال ذهنی، اختلال یادگیری یا ناتوانی جسمی انتخاب شدند. ابزار پژوهش دو داستان مصور است که روایی آن‌ها مورد تأیید متخصصان قرار گرفته است. دو داستان در اختیار هر یک از دانش‌آموزان قرار گرفت و شیوه کار به آن‌ها توضیح داده شد و از آنها خواسته شد تا بر اساس تصاویر داستانی بنویسند. **یافته‌ها:** فراوانی، درصد کاربرد و الگوی رشد کاربرد انواع ابزار انسجام در روایت‌های نوشتاری دانش‌آموزان (۱۶ متغیر در مقوله‌های حذف و جانشینی، پیوندی، ارجاعی و واژگانی) مورد تحلیل قرار گرفت. همچنین تعداد واژه، بند و میانگین طول پاره‌گفتار (۳ متغیر) در نوشتار دانش‌آموزان مقایسه شدند. فراوانی کاربرد ابزار انسجام در پایه چهارم، ۲۱۴۶ (واژگانی: ۸۶۲ و دستوری: ۱۲۸۴)، در پایه پنجم ۲۸۳۳ (واژگانی: ۹۶۷ و دستوری: ۱۸۶۶) و در پایه ششم ۳۳۱۷ (واژگانی: ۱۱۱۹ و دستوری: ۲۱۹۸) است و به این ترتیب با بالارفتن پایه تحصیلی (سن) کاربرد انواع ابزار انسجام افزایش می‌یابد. تعداد بند در روایت‌های نوشتاری این دانش‌آموزان در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم به ترتیب ۶۵۹، ۸۴۰ و ۹۷۳ است و به این ترتیب این دانش‌آموزان با بالا رفتن سن روایت‌های طولانی‌تری را تولید می‌کنند. با استفاده از آزمون کروسکال-والیس (Kruskal-Wallis) معناداری اختلافات مشاهده شده بین دانش‌آموزان پایه‌های مختلف مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. **نتیجه‌گیری:** نتایج نشان می‌دهد که تفاوت مشاهده شده در حذف و جانشینی، ارجاع و انسجام پیوندی معنادار است. در انسجام واژگانی تفاوت کاربرد هم‌معنایی و تکرار معنادار نیست ولی جزو واژگی، شمول و باهم آبی معنادار است. در عین حال، با اینکه تفاوت فراوانی تعداد واژه و بند در دانش‌آموزان پایه‌های مختلف معنادار است، تفاوت میانگین طول پاره‌گفتار معنادار نیست. در مجموع از ۱۹ متغیر مورد بررسی در ۱۱ متغیر، تفاوت مشاهده شده در سطح $p \leq 0/05$ معنادار است و بر مبنای آنچه در پژوهش حاضر ملاکی بر رشد گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان در نظر گرفته شده بود، این رشد اتفاق افتاده است. درصد فراوانی انواع انسجام در مجموع داده‌ها به این شرح است: ارجاعی (۴۰٪)، واژگانی (۳۵٪)، پیوندی (۱۵٪) و حذف جانشینی (۱۰٪).

واژه‌های کلیدی: رشد گفتمان نوشتاری، ابزارهای انسجام، دانش‌آموزان فارسی‌زبان پایه چهارم، پنجم و ششم ابتدایی، دستور نقش‌گرای نظام‌مند، میانگین طول پاره‌گفتار

فهرست مطالب

فهرست مطالب.....شماره صفحه

فصل اول: کلیات پژوهش

- ۱-۱- مقدمه ۲
- ۲-۱- بیان مسأله ۲
- ۳-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش ۴
- ۴-۱- هدف‌های پژوهش ۴
- ۱-۴-۱- هدف‌های کلی ۴
- ۲-۴-۱- هدف‌های اختصاصی / کاربردی ۴
- ۵-۱- سؤال‌های پژوهش ۵
- ۶-۱- فرضیه‌های پژوهش ۵
- ۷-۱- روش‌شناسی پژوهش ۵
- ۱-۷-۱- روش انجام پژوهش ۵
- ۲-۸-۱- جامعه آماری ۶
- ۳-۷-۱- نمونه آماری ۶
- ۴-۷-۱- روش نمونه‌گیری ۶
- ۵-۷-۱- ابزار گردآوری داده‌ها ۶
- ۸-۱- استفاده‌کنندگان از نتیجه پژوهش ۷
- ۹-۱- محدودیت‌های پژوهش ۷
- ۱۰-۱- سازمان‌بندی پژوهش ۷

فصل دوم: پیشینه پژوهش

- ۱-۲- مقدمه ۱۰
- ۲-۲- پژوهش‌های داخلی ۱۰
- ۱-۲-۲-۱-۱- رضا حسن نیا (۱۳۸۰) ۱۰
- ۲-۲-۱-۲- آرزو مومنی (۱۳۸۰) ۱۰
- ۳-۲-۱-۲- زهرا همتی راد (۱۳۸۲) ۱۰

فهرست مطالب.....شماره صفحه

۱۱	۲-۲-۱-۴- سمیه ابوزر(۱۳۸۴).....
۱۱	۲-۲-۱-۵- سهیلا امین(۱۳۸۶).....
۱۱	۲-۲-۱-۶- ایران محرابی (۱۳۸۷).....
۱۲	۲-۲-۱-۷- محمدی (۱۳۸۹).....
۱۲	۲-۲-۱-۸- مریم کرد بچه چنگی(۱۳۹۱).....
۱۲	۲-۲-۱-۹- علی معصومی (۱۳۹۱).....
۱۳	۲-۲-۱-۱۰- احمد رضانی واسوکلای(۱۳۹۱).....
۱۳	۲-۲-۱-۱۱- احمد رضانی، رضا نیلی پور و آتوسا رستم بیک (۱۳۹۲).....
۱۳	۲-۲-۱-۱۲- ایران محرابی (۱۳۹۳).....
۱۳	۲-۲-۱-۱۳- ایران محرابی (۱۳۹۳).....
۱۴	۲-۲-۱-۱۴- احمد نیکدل کلاشی(۱۳۹۳).....
۱۴	۲-۲-۱-۱۵- سایر پژوهش‌ها
۱۶	۲-۲-۲- پژوهش‌های خارجی
۱۶	۲-۲-۲-۱- راتر و رابن (۱۹۸۵).....
۱۶	۲-۲-۲-۲- کلکان-اکر و لویز (۱۹۸۵).....
۱۶	۲-۲-۲-۳- بدزینسکی (۱۹۸۸).....
۱۶	۲-۲-۲-۴- هیکمان (۱۹۹۱).....
۱۷	۲-۲-۲-۵- لیپر (۱۹۹۱).....
۱۷	۲-۲-۲-۶- نیپولد، شوارتز و آندلین (۱۹۹۲).....
۱۷	۲-۲-۲-۷- برمن و اسلابین (۱۹۹۴).....
۱۷	۲-۲-۲-۸- لیگزا (۱۹۹۷).....
۱۸	۲-۲-۲-۹- هیکمان و هندریک (۱۹۹۹).....
۱۸	۲-۲-۲-۱۰- جیسا (۲۰۰۰).....
۱۸	۲-۲-۲-۱۱- وینگ (۲۰۰۲).....
۱۸	۲-۲-۲-۱۲- فکت (۲۰۰۷).....
۱۸	۲-۲-۲-۱۳- میسون (۲۰۰۸).....

فهرست مطالب.....شماره صفحه

۱۹.....	۲-۲-۱۴-ایکارد (۲۰۰۹)
۱۹.....	۲-۲-۱۵-رَن لی و سنگبوک لی (۲۰۱۰)
۱۹.....	۲-۲-۱۶-وان دام (۲۰۱۰)

فصل سوم: مبانی نظری

۲۱.....	۳-۱-مقدمه
۲۱.....	۳-۲-مراحل اولیه رشد زبان کودک
۲۲.....	۳-۲-۱-سنجۀ رشد نحوی
۲۳.....	۳-۲-۲-رشد زبان تکمیلی
۲۳.....	۳-۲-۳-مهارت‌های گفتمانی
۲۵.....	۳-۲-۱-برخی از مطالعات پیشرو در بررسی مهارت‌های روایتی
۲۷.....	۳-۲-۲-یادگیری نوشتن
۲۹.....	۳-۳-دستور نقش‌گرای نظام‌مند
۳۰.....	۳-۳-۱-فرانقش تجربی
۳۰.....	۳-۳-۲-فرانقش بینافردی
۳۰.....	۳-۳-۳-فرانقش متنی
۳۰.....	۳-۳-۴-فرانقش منطقی
۳۱.....	۳-۳-۵-ابزارهای انسجام
۳۲.....	۳-۴-انسجام پیوندی (ربطی)
۳۲.....	۳-۴۷-۱-توضیح دادن
۳۲.....	۳-۴-۱-۱-عطف (ابدال)
۳۳.....	۳-۴-۱-۲-شفاف‌سازی
۳۳.....	۳-۷-۲-بسط دادن
۳۳.....	۳-۴-۲-۱-افزایش
۳۴.....	۳-۴-۲-تنوع
۳۴.....	۳-۴-۳-افزایش
۳۴.....	۳-۴-۳-۱-مکانی-زمانی

فهرست مطالب..... شماره صفحه

۳۵.....	۲-۳-۴-۳ شیوه.....
۳۵.....	۳-۳-۴-۳ علی- شرط.....
۳۶.....	۴-۳-۴-۳ موضوع.....
۳۷.....	۵-۳-۴-۳ نظام ربط / پیوند.....
۳۸.....	۵-۳-ارجاع.....
۳۹.....	۲-۵-۳-درون ارجاعی.....
۳۹.....	۱-۲-۵-۳-پیش ارجاعی.....
۳۹.....	۲-۲-۵-۳-پس ارجاعی.....
۴۰.....	۳-۵-۳-انواع عبارتهای ارجاعی.....
۴۱.....	۱-۳-۵-۳-ارجاع شخصی.....
۴۲.....	۲-۳-۵-۳-ارجاع اشاره‌ای.....
۴۳.....	۳-۳-۵-۳-ارجاع مقایسه‌ای.....
۴۴.....	۶-۳-حذف و جانشینی.....
۴۴.....	۱-۶-۳-ماهیت حذف و ارجاع.....
۴۵.....	۲-۶-۳-محدوده دستوری فرایند حذف و جانشینی.....
۴۶.....	۳-۶-۳-حذف و جانشینی در بند.....
۴۶.....	۴-۶-۳-حذف و جانشینی در گروه فعلی.....
۴۶.....	۵-۶-۳-حذف و جانشینی در گروه اسمی.....
۴۷.....	۷-۳-انسجام واژگانی.....
۴۷.....	۱-۷-۳-روابط توضیحی: تکرار، هم‌معنایی و شمول.....
۴۷.....	۱-۱-۷-۳-تکرار.....
۴۸.....	۲-۱-۷-۳-هم‌معنایی.....
۴۸.....	۳-۱-۷-۳-شمول معنایی.....
۴۹.....	۲-۷-۳-روابط بسط دهنده.....
۴۹.....	۱-۲-۷-۳-جزء‌واژگی.....
۴۹.....	۲-۲-۷-۳-باهم‌آیی.....

فهرست مطالب شماره صفحه

فصل چهارم: تحلیل داده‌ها

۴-۱-۱- مقدمه	۵۱
۴-۲- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع ابزار انسجام در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم	۵۱
۴-۲-۱- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع انسجام واژگانی در دانش‌آموزان پایه چهارم	۵۲
۴-۲-۲- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع انسجام دستوری در دانش‌آموزان پایه چهارم	۵۴
۴-۲-۲-۱- تحلیل کاربرد انواع ارجاع در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم	۵۵
۴-۲-۲-۲- تحلیل و کاربرد انواع انسجام پیوندی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم	۵۶
۴-۲-۳- تحلیل کاربرد حذف و جانمایی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه چهارم	۵۷
۴-۳- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع ابزار انسجام در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه پنجم	۵۸
۴-۳-۱- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع ابزار انسجام واژگانی در دانش‌آموزان پایه پنجم	۶۰
۴-۳-۲- تحلیل کاربرد انواع انسجام دستوری در دانش‌آموزان پایه پنجم	۶۱
۴-۳-۲-۱- تحلیل کاربرد انواع ارجاع در دانش‌آموزان پایه پنجم	۶۲
۴-۳-۲-۲- تحلیل کاربرد انواع ابزار انسجام پیوندی در دانش‌آموزان پایه پنجم	۶۳
۴-۳-۳- تحلیل کاربرد انواع حذف و جانمایی در دانش‌آموزان پایه پنجم	۶۴
۴-۴- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع ابزار انسجام در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم	۶۶
۴-۴-۱- تحلیل و مقایسه کاربرد انواع ابزار انسجام واژگانی در دانش‌آموزان پایه ششم	۶۶
۴-۴-۲- تحلیل کاربرد انواع انسجام دستوری در دانش‌آموزان پایه ششم	۶۸
۴-۴-۱- تحلیل کاربرد انواع ارجاع در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم	۶۹
۴-۴-۲- تحلیل کاربرد انواع ابزار انسجام پیوندی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم	۷۰
۴-۴-۳- تحلیل کاربرد انواع حذف و جانمایی در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان پایه ششم	۷۱
۴-۵- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد ابزار انسجام در سه پایه تحصیلی	۷۳
۴-۵-۱- تحلیل الگوی کاربرد ابزار انسجام واژگانی در پایه‌های تحصیلی مختلف	۷۳
۴-۵-۲- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد ابزار انسجام دستوری در پایه‌های تحصیلی مختلف	۷۵
۴-۵-۲-۱- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد انواع ابزار انسجامی ارجاع در پایه‌های تحصیلی مختلف	۷۷
۴-۵-۲-۲- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد ابزار انسجام پیوندی در پایه‌های تحصیلی مختلف	۷۹

فهرست مطالب شماره صفحه

۸۱	۴-۲-۳- تحلیل و مقایسه الگوی کاربرد حذف و جانشینی در پایه‌های تحصیلی مختلف
۸۲	۴-۵-۳- مقایسه درصد فراوانی و توزیع ابزارهای انسجام در کل داده
۸۴	۴-۶- تحلیل و مقایسه میانگین طول پاره‌گفتار در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان
۸۶	۴-۷- بررسی معناداری توزیع انواع ابزار انسجام و میانگین طول پاره‌گفتار در پایه‌های مختلف
۸۶	۴-۷-۱- معناداری تفاوت رخداد ابزار انسجام واژگانی و دستوری در پایه‌های تحصیلی مختلف
۸۷	۴-۷-۲- معناداری تفاوت رخداد هر یک از ابزارهای انسجام در پایه‌های تحصیلی مختلف
۸۹	۴-۷-۳- آزمون معناداری تفاوت تعداد واژه، تعداد بند و میانگین طول پاره‌گفتار

فصل پنجم: خلاصه نتیجه‌گیری

۹۱	۵-۱- مقدمه
۹۱	۵-۲- بررسی پرسش‌ها و فرضیه‌های پژوهش
۹۵	۵-۳- مقایسه نتایج با پژوهش‌های دیگران
۹۸	۵-۴- پیشنهاداتی برای پژوهش‌های آینده
۱۰۰	کتاب نامه
۱۰۷	پیوست‌ها
۱۰۹	نمونه داده‌های گردآوری شده
۱۳۴	نمونه داستان‌های بازنویسی شده دانش‌آموزان
۱۴۱	واژه‌نامه
۱۴۱	الف- فارسی به انگلیسی
۱۴۴	ب- انگلیسی به فارسی
۱۴۷	چکیده انگلیسی

فصل اول : کلیات پژوهش

بررسی رشد زبان و ساز و کارهای دخیل در آن همواره مورد توجه پژوهشگران مختلفی از زبان‌شناس گرفته تا متخصصان تعلیم و تربیت بوده است. رشد زبان در دوران پس از مدرسه با سوادآموزی در هم می‌آمیزد و در واقع با عنوان رشد تکمیلی زبان مورد توجه پژوهشگران قرار می‌گیرد (کارول، ۱۳۹۱). بررسی پیشینه پژوهش در این حیطه نشان می‌دهد که بررسی فرایندهای دخیل در یادگیری خواندن و مهارت‌های خوانداری دانش‌آموزان، یادگیری املاء و بررسی خطاهای املائی و نیز بررسی خطاهای دستوری از موضوعاتی است که بیش از همه مورد توجه پژوهشگران داخلی بوده است. در این میان بسیاری از جنبه‌های رشدی به ویژه رشد گفتمان در دوران مدرسه مورد پژوهش قرار نگرفته و بیش‌تر تمرکز روی سنین رشد زبان کودک در زمان پیش از مدرسه بوده است. همین مسئله اهمیت بررسی سوادآموزی در دوران مدرسه را برجسته می‌کند. در فرایند سوادآموزی آخرین مهارتی که کودک نسبت به آن تسلط پیدا می‌کند و رشد آن تا بزرگسالی نیز ادامه می‌یابد مهارت نگارش متن یعنی کنار هم قرار دادن جملات با هدفی معین و خلق متنی مسنجم و پیوسته است. یکی از تأثیرگذارترین عوامل در انسجام متن و ارتقای کیفیت نوشتار دانش‌آموزان مهارت در کاربرد ابزار انسجام^۱ است. تقریباً همه افرادی که در امر آموزش و پرورش کودکان دست دارند، به این موضوع اذعان دارند که نگارش (انشاء) دانش‌آموزان در اغلب موارد از نقاط ضعف آن‌ها به ویژه در دوره ابتدایی به‌شمار می‌آید. بنابراین، هر رویکردی در زبان‌شناسی که بتواند این ضعف را تبیین کند و یا به برطرف کردن آن کمک نماید، حائز اهمیت است. پژوهش حاضر بر آن است که رشد گفتمان نوشتاری و بسامد کاربرد ابزارهای انسجام (دستوری شامل ارجاع، حذف و جانشینی، پیوندی و انسجام واژگانی) را در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان در سه پایه چهارم، پنجم و ششم (به ترتیب در گروه‌های سنی ۹-۱۰، ۱۰-۱۱ و ۱۱-۱۲) با هم مقایسه کند. همچنین تعداد واژه، بند و میاگین طول پاره‌گفتار در نوشتار این دانش‌آموزان نیز محاسبه و مقایسه می‌شود.

۱-۲- بیان مسأله

بررسی روایت‌های گفتاری و یا نوشتاری با هدف بررسی توانایی‌های گفتمانی افراد در هر رده سنی از ابزارهای رایج بررسی و پژوهش است. در ایران نیز پژوهش‌های بسیاری در حیطه کاربرد ابزار انسجام صورت گرفته است ولی به نظر می‌رسد تنها در یک مورد پژوهش با هدف بررسی رشد کاربرد انواع ابزار

1. cohesive devices

انسجام بوده است (محرابی، ۱۳۹۳) که آن هم رشد ابزار انسجام را در گفتار کودکان ۴-۷ ساله بررسی کرده است. این در حالی است که بررسی رشد ابزار انسجام در روایت‌های گروه‌های سنی مختلفی از افراد در پژوهش‌های خارجی بسیاری مورد توجه قرار گرفته است. در واقع، مسأله این است که دریابیم چه تغییری در کیفیت نوشتار دانش‌آموزان با بالا رفتن سن دیده می‌شود. منظور از کیفیت در این پژوهش کاربرد ابزار انسجام بیشتر و متنوع‌تر و همچنین میانگین طول پاره گفتار است. بررسی الگوی تغییر در کاربرد ابزار انسجام نیز از اهداف پژوهش است. تعداد واژه و بند نیز در روایت‌های نوشتاری دانش‌آموزان پایه‌های مختلف نیز محاسبه، مقایسه و تحلیل می‌شود.

از جمله رویکردهایی که برای توصیف و حتی ارتقای سطح نوشتار دانش‌آموزان مورد توجه قرار گرفته است، دستور نقش‌گرای نظام‌مند هالیدی است. بر اساس دستور نقش‌گرای نظام‌مند، زبان شبکه‌ای است از نظام‌ها یا مجموعه‌ای از امکانات مرتبط با هم است که هدفشان ایجاد معنی است. هر بند در خود چهار لایه معنایی دارد، هر یک از این لایه‌های معنایی فرانش می‌شود که برشی معنایی از متن را به خواننده ارائه می‌دهد. منظور از متن هم بیان نوشتاری است و هم گفتمان گفتاری. این فرانش‌ها عبارتند از: فرانش متنی، فرانش بینافردی، فرانش تجربی و فرانش منطقی. در پژوهش حاضر بر اساس آنچه هالیدی و متیسون^۱ (۲۰۰۴) ذیل فرانش منطقی مطرح می‌کنند، نوشتار دانش‌آموزان بر مبنای کاربرد ابزار انسجام متن مورد بررسی قرار می‌گیرند. عوامل انسجام در متن ابزارهایی در متن می‌باشند که موجب یکپارچگی صوری و معنایی متن می‌شوند. پیوستگی و یکپارچگی قسمت‌های مختلف متن با کمک عوامل انسجام ایجاد می‌شود (کریستال^۲، ۲۰۰۳). ابزارهای انسجام متن عواملی هستند که موجب یکپارچگی و پیوستگی قسمت‌های مختلف متن می‌شوند. به عبارت دیگر، بدون این عوامل تشکیل متن غیرممکن است. گاهی تنها یک واژه نقش انسجامی را ایفا می‌کند. به عنوان مثال، حروف ربط روابط انسجامی بین جمله‌ها را برقرار می‌کند. گاهی نیز انسجام حاصل فرایندی در سطح زنجیره‌ای از واژگان است مانند زنجیره‌های حذف، زنجیره‌های ارجاع و زنجیره‌های انسجام واژگانی. ابزارهای انسجام برای ما این فرصت را مهیا می‌سازند که تا عناصر زبانی مختلف را به هم ارتباط دهیم و متنی یکپارچه تشکیل دهیم. انواع عوامل انسجام عبارتند از: انسجام پیوندی، انسجام ارجاعی، انسجام حذف و جانشینی و انسجام واژگانی. مهارت در کاربرد این عوامل انسجامی با ارتقای توانایی و کیفیت مهارت نگارش دانش‌آموزان ارتباط دارد.

1 . Halliday, M.A.K. Matthiessen, C
2 . Crystal, D

تولید پاره‌گفتارهای طولانی‌تر و کاربرد انواع ابزارهای انسجام را می‌توان از نمودهای رشد مهارت‌های گفتمانی در نظر گرفت و انتظار می‌رود که این مهارت نیز همزمان با سوادآموزی بهبود یابد.

۳-۱- ضرورت و اهمیت پژوهش

همانطور که پیشتر نیز اشاره شد کاربرد ابزارهای انسجام در متون مختلفی از قبیل متون ادبی، علمی، انشای دانش‌آموزان، نوشته‌های دانش‌آموزان یک پایه تحصیلی خاص و ژانرهای مختلف مورد بررسی قرار گرفته، اما به نظر می‌رسد در ایران از منظر رشدی در نوشتار دانش‌آموزان مورد تحلیل قرار نگرفته است. به عبارتی بیشتر پژوهش‌ها ویژگی‌های نوشتاری دانش‌آموزان یک پایه‌ی تحصیلی را توصیف کرده‌اند. توانایی دانش‌آموزان در به‌کارگیری انواع ابزارهای انسجام می‌تواند یکی از معیارهای رشد مهارت‌های نوشتاری باشد که ممکن است به تولید پاره‌گفتارهای طولانی‌تر و پیچیده‌تر نیز منجر شود. پژوهش حاضر نیز بر همین موضوع متمرکز است. یعنی رشد مهارت‌های گفتمانی را با بررسی فراوانی و تنوع کاربرد انواع ابزار انسجام و نیز میانگین طول پاره‌گفتار در سه گروه سنی مورد ارزیابی و مقایسه قرار می‌دهد. در عین حال با شمارش و محاسبه تعداد واژه، بند و میانگین طول پاره‌گفتار در گروه‌های سنی مختلف تولید روایت‌های طولانی‌تر به عنوان معیار دیگری از رشد مهارت‌های نوشتاری مورد بررسی قرار می‌گیرد. نتایج پژوهش‌هایی این چنین با شناسایی نقاط قوت و ضعف دانش‌آموزان می‌تواند در تدوین برنامه آموزشی مورد توجه قرار گیرد.

۴-۱- هدف‌های پژوهش

۴-۱-۱- هدف‌های کلی

۱- تحلیل و مقایسه کاربرد ابزار انسجام در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان فارسی‌زبان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم (۹-۱۲ ساله) و بررسی معناداری تفاوت‌ها

۲- بررسی و مقایسه طول روایت‌های نوشتاری دانش‌آموزان فارسی‌زبان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم (۹-۱۲ ساله)

۴-۱-۲- هدف‌های اختصاصی / کاربردی

۱- تحلیل و مقایسه انواع ابزار انسجام واژگانی و دستوری

۲- ارائه الگوی رشد کاربرد انواع ابزار انسجام دستوری شامل ارجاع، حذف و جانشینی انسجام پیوندی

۳- ارائه الگوی رشد انواع انسجام واژگانی شامل تکرار، باهم‌آیی، جزءواژگی و شمول

۴- ارائه الگوی تغییر در تعداد واژه، بند و طول پاره‌گفتار در گروه‌های سنی مختلف دانش‌آموزان و بررسی معناداری تفاوت‌ها

۱-۵- سؤال‌های پژوهش

سؤال‌های اصلی پژوهش حاضر به شرح زیر است:

- ۱- متغیر سن در فراوانی ابزارهای انسجام چه تأثیری دارد؟
- ۲- متغیر سن چه تأثیری بر تنوع کاربرد ابزارهای انسجام (ارجاع، جانشین‌سازی، حذف، حروف ربط و عوامل انسجام) می‌گذارد؟
- ۳- میانگین طول پاره‌گفتار در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان فارسی‌زبان پایه‌های چهارم، پنجم و ششم (۹-۱۲ ساله) چه الگویی را نشان می‌دهد؟
- ۴- رشد گفتمان نوشتاری در نمونه آماری مورد بررسی چه الگویی را نشان می‌دهد؟

۱-۶- فرضیه‌های پژوهش

- ۱- فراوانی کاربرد ابزارهای انسجام با افزایش سن بالا می‌رود و تفاوت بین آزمودنی‌ها در سنین مختلف معنادار است.
- ۲- با افزایش سن ابزارهای انسجام متنوع‌تری در گفتمان نوشتاری دانش‌آموزان دیده می‌شود و تفاوت بین آزمودنی‌ها در سنین مختلف معنادار است.
- ۳- میانگین طول پاره‌گفتار (MLU) و میانگین تعداد بند با افزایش سن آزمودنی‌ها افزایش می‌یابد.
- ۴- رشد گفتمان نوشتاری از پایه چهارم تا ششم دیده می‌شود.

۱-۷- روش‌شناسی پژوهش

۱-۷-۱- روش انجام پژوهش

پژوهش حاضر از نوع میدانی- توصیفی- تحلیلی است. مراحل مختلف شکل‌گیری پژوهش که نمایانگر روش آن است به شرح زیر توضیح داده شده است.

۱-۷-۲ جامعه آماری

جامعه آماری مورد بررسی در پژوهش حاضر دانش‌آموزان پسر ۹ تا ۱۲ ساله شهر تهران در پایه‌های تحصیلی چهارم، پنجم و ششم هستند.

۱-۷-۳ نمونه آماری

نمونه آماری مورد بررسی عبارتند از: ۴۵ نفر از دانش‌آموزان پسر ۹-۱۲ ساله شهر تهران که در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۱۳۹۴ در مدرسه پسرانه دولتی غدیر در پایه‌های چهارم، پنجم و ششم مشغول به تحصیل بودند. در هر پایه ۱۵ دانش‌آموز به عنوان آزمودنی انتخاب شد. دلیل انتخاب پایه چهارم تا ششم این است که در این مقاطع نوشتار کودکان ساختار و سازمان‌دهی بهتر پیدا می‌کند (کریمی، ۱۳۸۷).

۱-۷-۴ روش نمونه‌گیری

در پژوهش حاضر در انتخاب مدرسه از نمونه در دسترس استفاده شده است. در هر پایه برای انتخاب کلاس مورد نظر از روش تصادفی و برای انتخاب دانش‌آموزان از روش تصادفی کنترل‌شده استفاده شده است. به این معنی که انتخاب دانش‌آموزان با رعایت با معیارهایی از قبیل عدم اختلال ذهنی و ناتوانی جسمی و تحصیلی بوده است.

۱-۷-۵ ابزار گردآوری داده‌ها

پس از بررسی پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی از یکسو و مشورت با متخصصان امر آموزش، برخی اساتید زبان‌شناسی و معلمان مدرسه منتخب ارائه داستان مصور به دانش‌آموزان به عنوان ابزار گردآوری داده انتخاب شد. استفاده از این شیوه در پژوهش‌هایی چون مایلز، چاپمن^۱ (۲۰۰۲)؛ رایلی، لاش، بلوگی و ولفک^۲ (۲۰۰۴) و بسیاری از پژوهش‌های داخلی مانند مالک زاده (۱۳۸۸)، رستم‌بیک (۱۳۸۹)، رضانی (۱۳۹۰) و محرابی (۱۳۹۳) نیز به عنوان شیوه‌ای مناسب برای بررسی رشد زبان مورد استفاده قرار گرفته است. در انتخاب نهایی داستان‌های مصور پژوهشگر وضوح و گویا بودن تصاویر و آشنا بودن دانش‌آموزان با موضوع را مد نظر قرارداد و تصاویری برگزیده شد که دانش‌آموزان در مجموع توضیح کامل‌تر و درست‌تری برای آن‌ها ارائه بدهند. در نهایت، داستان‌ها به تأیید متخصصان آموزش، روان‌شناسی و زبان‌شناسی نیز رسید. به این ترتیب داستان‌های مصور ی که در برگه‌های آچار (A₄) تنظیم شده بود،

1. Sally Miles, Robin S. Chapman
2. Judy Rrilly, Molly Losh, Ursula Bellugi, and Berverly Wulfeck

در اختیار هر یک از دانش‌آموزان قرار گرفت. شیوه کار به آن‌ها توضیح داده شد و سپس نوشته‌های ایشان جمع‌آوری گردید. برای اطمینان از اجرای درست مراحل آزمون پژوهشگر خود در جمع‌آوری داده‌ها در تمام کلاس‌ها حضور یافت.

۸-۱- استفاده کنندگان از نتیجه پژوهش

الف) استفاده کنندگان بالفعل:

وزارت آموزش و پرورش می‌تواند با در نظر گرفتن الگوی رشد گفتمان نوشتاری کودکان ۹ تا ۱۲ ساله در تهیه کتاب‌های آموزشی متناسب‌تر و همچنین در پیشبرد اهداف آموزشی در مقاطع مختلف هماهنگ‌تر عمل نماید. به عبارت دیگر، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی کتب درسی می‌تواند از نتایج این پژوهش در تدوین کتب درسی برای درس نگارش استفاده کند.

ب) استفاده کنندگان بالقوه:

پژوهشگران حوزه روانشناسی زبان و محققان نیز می‌توانند با توجه به نتایج این پژوهش به توصیف دقیق‌تری از رشد زبانی کودک دست‌یابند.

۹-۱- محدودیت‌های پژوهش

یافتن مدرسه‌ای که حاضر به همکاری شود و اخذ مجوز ورود به مدرسه و هماهنگی برای برگزاری آزمون از دشواری‌های گردآوری داده بود. همچنین عدم وجود پرونده کامل تحصیلی و نیز عدم حضور مشاور تحصیلی در مدرسه انتخاب آزمودنی‌ها را دشوارتر نمود.

۱۰-۱- سازمان‌بندی پژوهش

در فصل اول کلیات پژوهش ارائه شده است. ضرورت انجام پژوهش و هدف از آن، پرسش‌های اصلی، فرضیه‌ها، قلمرو و روش پژوهش، کاربردهای متصور از آن و ساختار پژوهش در این فصل آمده است. در فصل دوم پیشینه پژوهش‌های داخلی و خارجی معرفی شده‌اند و در فصل سوم به مبانی نظری پژوهش پرداخته شده است و توصیفی کاملی از مراحل رشد زبانی کودک، یادگیری نوشتن و رشد زبان تکمیلی، مهارت‌های گفتمانی، فرآینش منطقی و ابزارهای انسجام ارائه شده است. فصل چهارم نیز به ارائه یافته‌ها و تحلیل داده‌ها با استفاده از آمار توصیفی و تحلیلی اختصاص دارد. در نهایت، در فصل پنجم نتایج حاصل

از تحلیل داده‌ها با توجه به فرضیه‌های مورد نظر ارائه می‌شوند و پیشنهادهایی نیز برای پژوهش‌های در آینده ارائه می‌شود.

فصل دوم: پیشنهاد پژوهش

۲-۱- مقدمه

در زمینه انسجام و کاربرد ابزار انسجام، پژوهش‌های زیادی چه در داخل و خارج کشور انجام شده است. در این پژوهش‌ها ابزار انسجام در زبان گفتاری و نوشتاری، در نظم و نثر، در افراد طبیعی و دارای اختلال مورد بررسی قرار گرفته است. با توجه به تمرکز پژوهش حاضر بر رشد گفتمان نوشتاری کودکان سعی شده است در این بخش تنها پژوهش‌های مشابه و مرتبط به تفصیل معرفی شوند. در عین حال، با هدف نشان دادن گستره پژوهش در حیطه ابزار انسجام برخی از مواردی که ارتباط کم-تری با پژوهش حاضر دارند نیز در بخشی با عنوان سایر پژوهش‌ها معرفی می‌گردند.

۲-۲- پژوهش‌های داخلی

۲-۱-۱-۲- رضا حسن نیا (۱۳۸۰)

او به بررسی کاربرد عوامل انسجام متن در نوشتار دانش‌آموزان پرداخته است. نتایج این پژوهش مؤید این نکته است که دانش‌آموزان تمایل به استفاده از انواع خاصی از روابط انسجامی دارند. ارجاع و ربط پر بسامدترین ابزارهای انسجامی در نوشتار دانش‌آموزان می‌باشد، و در این میان ارجاع شخصی و ربط افزایشی ساده، بالاترین درصد را به خود اختصاص داده‌اند. و از سوی دیگر، رابطه جانشینی کمترین کاربرد را دارد.

۲-۱-۲- آرزو مومنی (۱۳۸۰)

آرزو مومنی در بررسی عوامل انسجام متنی داستان مدیر مدرسه جلال آل احمد نشان داد که عامل انسجامی ارجاع بیش از سایر عوامل انسجامی متنی در داستان مورد استفاده قرار گرفته است. بعد از آن به ترتیب عوامل ربطی، واژگانی و حذف قرار گرفته‌اند. انسجام جانشینی در این داستان مورد استفاده قرار نگرفته است.

۲-۱-۳- زهرا همتی راد (۱۳۸۲)

همتی راد در بررسی عوامل انسجامی، از انگاره هلیدی و حسن (۱۹۷۶) استفاده کرده است. تحلیل عوامل انسجام متنی مجموعه یکی بود یکی نبود، نشان داد که عامل انسجام ارجاع بیشترین فراوانی را داشته و بعد از آن به ترتیب عوامل حذف، واژگانی، ربطی قرار می‌گیرند. همچنین عامل انسجام جانشینی در داستان به کار برده نشده است.

۲-۲-۱-۴- سمیه ابوذری (۱۳۸۴)

ابوذری عوامل انسجام بین‌متنی در نوشته‌های دانش‌آموزان پایه‌ی پنجم ابتدایی شهر تهران را مورد بررسی و مقایسه قرار داد. او هدف این پژوهش را بررسی میزان به‌کارگیری عوامل انسجام متن (دستوری، واژگانی و معنایی و منطقی) در نوشته‌های دانش‌آموزان پایه‌ی پنجم ابتدایی و شناسایی مشکلات و کاستی‌های موجود در پرورش مهارت نوشتن در دوره‌ی ابتدایی و جلب توجه مسئولان به منظور یافتن راهی جهت رفع آن مشکل قرار داده است. بر این اساس، از میان انسجام‌های به کار رفته، بیشترین بسامد به ترتیب به انسجام واژگانی، انسجام دستوری و سپس انسجام پیوندی تعلق داشته است. در میان وصل‌های انسجام دستوری، ارجاع شخصی از بیشترین بسامد برخوردار است و پس از آن به ترتیب ارجاع اشاری و ارجاع مقایسه‌ای قرار دارند. در میان وصل‌های انسجام پیوندی بیشترین بسامد به ترتیب به پیوند افزایشی، پیوند زمانی، پیوند علی و در نهایت به پیوند تباینی تعلق داشته است. در میان وصل‌های انسجام واژگانی، تکرار عین واژه از بیشترین بسامد برخوردار است و پس از آن به ترتیب واژه‌ی عام، باهم‌آیی، هم‌معنایی و شمول معنایی قرار گرفته است.

۲-۲-۱-۵- سهیلا امین (۱۳۸۶)

امین در مقاله خود او نگارش دانش‌آموزان دختر و پسر در مقطع دوم راهنمایی در منطقه یک تهران در واحد یادگیری نگارش را مورد تحلیل قرار می‌دهد. پژوهش وی در حوزه‌ی جامعه‌شناسی زبان، به بررسی تعامل زبان و جنسیت و کارکردهای آن در سبک نگارش دانش‌آموزان دختر و پسر می‌پردازد. متغیرهای موردنظر تعداد جملات ساده و مرکب، میانگین طول جملات برحسب کلمه و انواع زیرمقوله‌های انسجام پیوندی می‌باشد. پس از تجزیه و تحلیل داده‌ها مشخص شد که دختران بهتر و تواناتر از پسران توانسته‌اند افکار و عقاید خود را در رابطه با موضوعات مختلف توضیح، تشریح و توصیف نمایند. همچنین توالی زیرمقوله‌های انسجام پیوندی به لحاظ میزان بسامد وقوع در دختران: ۱- افزایشی، ۲- علی، ۳- زمانی و ۴- تباینی می‌باشد. در حالی که در گروه پسران این توالی به صورت: ۱- افزایشی، ۲- زمانی، ۳- علی و ۴- تباینی می‌باشد. تفاوت میان دو گروه دانش‌آموزان دختر و پسر، در رابطه با پارامترهای مورد بحث در خصوص موضوعات مختلف تقریباً برقرار و ثابت است.

۲-۲-۱-۶- ایران محرابی (۱۳۸۷)

محرابی به بررسی و مقایسه انسجام واژگانی در متون داستانی کودکان و بزرگسالان پرداخت. او به این نتیجه رسید که نویسندگان متون داستانی کودکان و بزرگسالان با توجه به مخاطب خود (کودک یا بزرگسال) از ابزار متفاوتی برای ایجاد انسجام در متن بهره می‌جویند، و نتیجه تحقیق وجود چنین اختلافی را تایید می‌کند.